

Historisk Essay

Den engelske syge

Af Finn Mygind

På baggrund af teorierne om den britiske »Decline« redegør kandidatstipendiat, cand.mag. Finn Mygind om opdragelsen af en ny elitetype i det britiske samfund i anden halvdel af det 19. årh.: Den britiske gentleman. En gentleman prægedes på public schools og universiteter, via aristokratiske myter, gamle ridderidealer og sportens karakterformning til at varetage lederposter i stat, politik og imperium. Decline-opfattelsen hævder, at denne opdragelse hæmmede moderniseringen af det britiske samfund – indtil idag. Afslutningsvis problematiseres opfattelsen af denne antimoderne elite.

Artiklen er udsprunget af forfatterens arbejde med sit forskningsprojekt – en komparativ analyse af aristokratisk magt og indflydelse i Storbritannien og Tyskland 1870-1914.

De fleste af de store nationer, og vel også nogle af de små, har opbygget forklaringer på, hvorfor den nationale udvikling ikke forløb som den burde og skulle. Briterne har haft svært ved at goutere nedturen fra den gamle position som verdenspolitisk og -økonomisk centrum, mens tyskerne har haft behov for at forklare, hvorfor deres nationale aspirationer endte i nationalsocialisme og holocaust.

Både Storbritannien og Tyskland har haft svære problemer med overgangen til et moderne industrisamfund, og begge har lidt under antimoderne reaktioner og værdier, der i de to lande på forskellig vis har medført nationale nedture og fejludviklinger.

I Tyskland lægges hovedvægten på at forklare den tyske misere ud fra et forældet og autoritært politisk system, der var i uoverensstemmelse med det moderne industrisamfund, som Tyskland udviklede sig til fra midten af forrige århundrede og frem til 1. Verdenskrig. Det manglende fodslag mellem økonomisk og politisk udvikling blev aldrig korrigeret på gennemgribende måde og kunne udvikle sig til den nazistiske katastrofe – den tyske politiske struktur forblev umoderne og usamtidig. Dette udviklings-træk blev forstærket af at tyskerne, til forskel fra andre lande, måtte løse næsten alle »moderniseringsproblemerne« samtidig, mens andre lande i ro og mag kunne bearbejde moderniseringskriserne tidligt forskudt, én

efter én. Nationsdannelse, industrialisering og demokratisering af det politiske system, alle disse udviklingsfaser hen imod det nationale industrisamfund måtte Tyskland og tyskerne kapere samtidig, hvilket skabte speciel grobund for anti-moderne reaktioner af reaktionært præg i den tyske politiske kultur.

Disse forklaringslementer indgår alle i ideen om den tyske »Sonderweg« – det specielt anti-moderne ved det tyske politiske system og den tyske politiske mentalitet, der var medvirkende årsag til nazismen som en national katastrofe.

Dette være nævnt for at sætte det egentlige tema for denne artikel, den britiske »Decline«, i perspektiv. I Storbritannien forklares den nationale nedtur på lignende vis, blot har man har fokuseret på de økonomiske og ikke de politiske konsekvenser. I Storbritannien blev de antimoderne værdier og normer hos de herskende eliter til ubodelig skade for den økonomiske modernisering i den industrielle revolutions moderland, som i årtierne før 1. verdenskrig tabte industrielt terræn i forhold til især Tyskland og U.S.A.

Det var denne relative tilbagegang for den britiske økonomi siden 1870, der satte de britiske elitors anti-moderne prægning i focus. Især var det Storbritanniens manglende evne til at køble sig på det økonomiske opsving fra sidst i 1950'erne, der gav de britiske historikere anledning til at søge tilbage i historien for at finde årsager til den britiske malaise.

At Storbritannien i tilgift har skullet afvikle sit imperium og give afkald på sin status som stormagt i perioden efter 1945 har naturligvis ikke gjort følelsen af national »decline« mindre udtalt.

Nu er den britiske elites prægning ikke den eneste forklaring på den økonomiske tilbagegang. En lang række faktorer af økonomisk og klasse-strukturel art har også været inddraget, og her skal kun nævnes de vigtigste.

»City«s dominans over industrikapitalen i Nordengland er et gennemgående tema, der forklarer den manglende modernisering af den britiske industri ud fra den London-baserede bank-, handels- og forsikringssektors ledende rolle i den britiske kapitalisme. Elementer i denne dominans var, at City ikke investerede i industrien, men hellere i udlandet og imperiet og at den økonomiske politik i Storbritannien i vidt omfang var indrettet på at understøtte City's rolle som verdensfinansiel centrum frem for at satse på målrettet modernisering af industriproduktionen (Anderson 1987, s. 34 f.).

Dertil kommer den britiske industris antikverede struktur, både organisatorisk og teknologisk. Truster af amerikansk eller tysk tilsnit blev aldrig

et britisk fænomen, tværtimod var de, ofte familieejede, små og mellemstore virksomheder dominerende (Anderson 1987, s. 42). Denne »self made« karakter, som til dels var et udslag af Storbritanniens økonomiske pionerrolle, forstærkedes af et ufuldstændigt uddannelsessystem, der kun i ringe grad satsede på organiserede teknologiske uddannelser (Landes 1972, s. 342 ff.). Hertil knytter sig, at den 1. industrielle revolutions moderland holdede uhjælpeligt bagefter under den 2. industrielle revolution omkring århundredeskiftet, hvor U.S.A. og især Tyskland blev dominerende inden for kemi- og elektroindustrien.

Fagbevægelsens struktur og udvikling er også blevet anset for at være en speciel hæmsko for den industrielle modernisering. Problemet er her, at fagbevægelsens organisering var fastlagt ud fra et teknologisk stadium, der var den 1. industrielle revolutions, hvor de faglærtes fagforeninger var bestemmende. Den britiske fagbevægelse havde udviklet sig til Europas stærkeste før 1. Verdenskrig, men med en struktur, der var fastlagt før den 2. industrielle revolutions masseproducerende industrier så dagens lys. Det lykkedes for den britiske arbejderbevægelse, ud fra disse traditionelle bastioner, effektivt at blokere for industrielle moderniseringsforsøg – indtil Thatchers magtovertagelse i det mindste (Anderson 1987, s. 49 f.).

Fælles for disse økonomiske og klassestrukturelle forklaringer er det, at rødderne til den økonomiske »Decline« skal søges tilbage i forrige århundrede, og at de her grundlagte svagheder i den britiske økonomi forblev uløste helt op til i dag.

Andre økonomiske historikere hævder, at Storbritannien klarede sig så godt som de skærpede konkurrenceforhold tillod det i årtierne op mod den 1. Verdenskrig – og endog var førende på visse områder, som f.eks. skibsværftsindustrien. Andre igen fremhæver verdenskrigene som udløser af den økonomiske nedtur, mens de »nyeste« forklaringer understreger den økonomisk-politiske understøttelse af pundets stabilitet – og dermed City's internationale finansielle position – i 1950'erne og 60'erne som afgørende (Sevaldsen 1988, s. 291 ff.).

Med de forklaringer, der fremhæver de britiske elitors antiindustrielle værdi- og normsæt, bevæger vi os over på et andet forklaringsplan. Afgørende for dette synspunkt er det, at mentaliteten hos de økonomiske og politiske eliter får en ny prægning fra 1850'erne. Opførelsen af Crystal Palace i Hyde Park til den store udstilling i 1851 markerede et højdepunkt for Storbritannien som verdensøkonomisk centrum og bekræftede over for de utallige både indenlandske og udenlandske besøgere på udstillingen, at den britiske industri var »second to none«, og at Storbritan-

nien var selve inkarnationen af det moderne fremskridt. Dette højdepunkt var imidlertid også slutpunktet for den industriel-kapitalistiske entusiasme.

Efter dette tidspunkt blev eliternes mentalitet og den britiske kultur i det hele taget i omfattende grad præget af normer, der udsprang fra aristokratiet og den britiske lavadel (»The Gentry«). »Gentrification of the middle classes« taler man også om, og mener dermed at identificere en »værdiernes kontrarevolution«, der på flere planer gjorde op med den fremskridtsoptimisme, der hidtil havde knyttet sig til industrialiseringen, kommercialiseringen og bylivet i det hele taget (Wiener 1987, s. 27 f.).

Et af sine tydeligste udtryk fik den ny mentalitet i idealiseringen af den engelske »countryside«. At kunne trække sig tilbage fra bylivet til landsædet eller det måske knap så prangende »country house« blev for både industriborgerskabet og de politiske og administrative eliter en eftertragtel-sesværdig livsstil. Med til denne livsstil hørte det, at »leisure«, fritiden, der omfattede heste, jagt, cricket o.s.v. blev set som et mål i sig selv, og at de penge, der skulle tjenes, blev anset som et middel til at opnå det begærede mål – en indstilling, der harmonerede overordentlig dårligt med den mentalitet, der normalt anses for at være i overensstemmelse med almindelig kapitalistisk foretagsomhed.

Det rurale ideal hang tæt sammen med at »engelskheden« i samme periode fik en ny farvning. Landet, den »engelske have«, de små landsbyer og »cathedral towns« blev til symbolet på det gamle og uforanderlige England, der altid havde eksisteret, og som fortsat ville eksistere på trods af industrialderens omskifteligheder. Denne afstandtagen til byen uddybede samtidig kløften mellem nord og syd i Storbritannien. Det rurale ideal var helt entydigt knyttet til sydens kulturelle og geografiske karakteristika i modsætning til det industrialiserede nord, hvorfor »engelskheden« fik en klar geografisk slagside.

Interessant er det, at den dominerende kultur i verdens mest industrialiserede land i så høj grad samlede sig om landlivet, når man sammenligner med de kontinentale elitors foragt for provinsen. Det hang sammen med, at landet i Storbritannien i en vis forstand var »tomt«, og frit kunne bruges som et kulturelt symbol. Denne udvikling var både betinget af »enclosures« faktiske udslettelse af en selvstændig britisk bondestand og af aristokratiets og »gentryens« tidlige markedsorientering af den agrare produktion. Hermed var agrarsamfundet tidligt blevet integreret i det nationale samfund, og bønderne fik således aldrig den politiske betydning, de havde i lande som Frankrig, Tyskland og U.S.A., blandt andet som en fjendtlig trussel mod elitekulturen i byerne – i de nævnte lande blev bøn-

derne først integreret i det »nationale liv« i slutningen af det 19. årh. (Wiener 1987, s. 41 ff.).

Der er derfor ingen britiske paralleller til parisernes foragt for bønderne eller de tyske højrebægelses reaktionære brug af rurale myter. Konsekvenser fik de britiske rurale myter så til gengæld på det industrielle plan, hvor der udviklede sig en regulær kulturel polaritet mellem engelskheden på den ene side og industrialismen på den anden. Historikeren Arnold Toynbee var en blandt mange, som formidlede dette billede af en oprindelig britisk befolkning, der, skarpt formuleret, først var blevet drevet bort fra jorden i »enclosures« agrare revolution for derefter i den industrielle revolution at blive tvunget ind i industriens helvede, en udvikling, som måske nok havde skabt velstand, men ikke velvære (Wiener 1987, s. 82 f.).

William Blake udtrykte problematikken rammende med sin modstilling af »green and pleasant land« og »dark satanic mills«, de to strofer, der også indgår i Parry's og Elgars hymne »Jerusalem«, som hvert år afsynges når engelskheden fejres ved den sidste promenadekoncert i Royal Albert Hall.

Denne anti-industrielle mentalitet var integreret i den ny elitetype, som i den samme periode fik sin opdragelse på de britiske »public schools« og på universiteterne i Oxford og Cambridge: Den britiske gentleman. Gentleman-idealets betydning for den industrielle skævvudvikling i Storbritannien var ikke kun betinget af, at industriborgerskabet via uddannelsessystemet blev indpodet den agrare overklasses landlige dyder. Og heller ikke udelukkende bestemt af uddannelsessystemets fortsatte satsen på de gamle græske og romerske klassikere og nedlædning over for tekniske uddannelser. Det var af lige så stor betydning, at man via »public schools« og universiteterne forsøgte at skabe en ny karaktertype, der i langt højere grad var indrettet på at skulle udfylde elitefunktioner alle andre steder end i industrien – som politikere, i »public service«, som imperieadministratorer eller i hæren og flåden.

De karaktertræk, der prægede den britiske gentleman illustreres på glimrende vis af de myter, der blev skabt omkring de to vel nok mest spektakulære begivenheder, der optog den britiske offentlighed i årene umiddelbart før den 1. verdenskrig, Robert F. Scotts katastrofale ekspedition til Sydpolen og luksuslinerens Titanics forlis, som forlenede året 1912 med en særpræget blanding af heroisme og katastrofe i den britiske bevidsthed. »A very gallant gentleman« lød indskriften på det mindesmærke, der blev rejst over kaptajn Oates fra Scotts ekspedition. Da Oates på turen tilbage fra Sydpolen indså, at han på grund af forfrysninger i fødderne ikke kunne

fortsætte uden at sinke den øvrige ekspedition, valgte han i ubemærket-hed at forlade teltet med de sovende kammerater og begav sig ud i sne-stormen for ikke at vende tilbage. Det mod og den loyalitet over for ven-nerne, der lå i Oates handling var en gentleman værdig. Selve ekspedi-tionen var også et udtryk for sande gentleman-dyder. Som det vil være kendt, nåede den norske ekspedition, ledet af Amundsen, frem til Syd-polen en måned før Scott. Forskellen på de to ekspeditioner var, at mens den norske var tilrettelagt med professionel, målrettet træning, var den britiske på mange måder et billede på den heroiske amatørs manglende planlægning, hvor lidt professionel omtanke havde kunnet redde Scott fra sit tragiske endeligt. For en gentleman havde teknisk planlægning imidlertid altid været suspekt. Karakteren var vigtigere end intelligens, og for den motiverede amatør var ridderligt mod og gruppeloyalitet i af-gørende situationer af større vigtighed end professionalismisme. Union Jack kom således ikke først til Sydpolen, men den britiske gentlemen havde stået sin prøve.

Titanics forlis er ofte på det symbolske plan blevet udlagt som et brud med fremskridtsoptimismen og troen på teknologiens himmelflugt. Luk-suslineren var udtryk for det ypperste, den britiske skibsværftsindustri kunne frembringe – skibsværftsindustrien var et af de få områder, hvor briterne ikke var sakket agterud – og det kom som et chok, at dette vi-dunder måtte bøje sig for naturkræfterne. Som et sindbillede på den en-gelske syge er det ikke overraskende, at da Titanic mødte sin skæbne, fejrede gentleman-idealene på ny store triumfer. I de to til tre timer, der forløb mellem skibets sammenstød med isbjerget og dets forsvinden i bølgerne udvistest der enestående eksempler på ridderlighed, hvor vel-klædte og fattede gentlemen fulgte kvinder og børn til redningsbådene:

»Gentlemen escorted ladies to the boats as though to their carria-ges, and helped them courteously in. Colonel John Jacob Astor handed in his new young bride, smiled, touched his cap and ... tur-ned back to his place among the men.« (cit. fra Mark Girouard 1981, s. 4).

Derimod kunne direktøren for White Star Line, der ejede Titanic, aldrig mere se folk i øjnene, efter at han i sidste øjeblik ubemærket var sprunget på en redningsbåd.

Det heroiske mod, amatørismen, gruppeloyaliteten og ridderligheden var karaktertræk, der systematisk fremelskedes på de ni betydende »pub-lic schools« (i første række Eton og Harrow, men også Charterhouse, Merchant Taylors, Rugby, Shrewsbury, St. Pauls, Westminster og Win-chester) og senere i uddannelsesforløbet, og for en mindre del af eliten, på

Oxford og Cambridge. Idealet på de britiske »public schools« var at forme karakteren hos de kommende herskende og regerende eliter i det britiske samfund i højere grad end det var at formidle lærdom.

Ridderligheden som et fremherskende karaktertræk blev aktivt formet ved en genopdagelse af de gamle sagn om kong Arthur og ridderne af det runde bord. Walter Scott havde allerede i starten af det 19. århundrede, med sine historiske romaner, inspireret det britiske aristokrati til at opføre herresæder med tårne og bygninger efter middelalderligt forbillede. Fra midten af århundredet trængte middelalderridderne ind på »public schools« via en omfattende opstilling af statuer og udførelse af farveindlagte vinduer med motiver fra de gamle sagn. Størst indflydelse fik gendigtningerne af de gamle legender, især Tennysons (»Idylls of the King«, digtkreds udsendt 1859-1885), der ikke bare videreformidlede, men bevidst forsøgte at omplante sagnene til den victorianske virkelighed. Tennysons moraliserende udlægning af de ridderlige dyder var ikke i alle henseender forenelig med Malorys forlæg fra det 15. århundrede. Hvor dronning Guenevere og Lancelots ægteskabelige sidespring i det middelalderlige forlæg ikke syntes at afficere den bedragne kong Arthur alverden, og hvor kærligheden mellem dronningen og ridderen skildres positivt, der giver Tennyson affæren en moralsk opbyggelig drejning, så utroskabens ødelæggende virkning på både kongen og de øvrige ridders sammenhold bliver omdrejningspunktet. Tennyson var klart bevidst om, at formningen af en gentlemans karakter ikke var forenelig med utroskab, hvorfor Guenevere og Lancelot repræsenterede et fortolkningsmæssigt problem.

Det samme problem havde maleren, forfatteren og den senere ledende personlighed i den tidligere britiske socialistiske bevægelse William Morris ikke. Tro mod sin præ-raphaelitiske inspiration tegnede han i »Defence of Guinevere« (1858) et mere uforskønnede portræt af dronningen, hvor det i højere grad var følelsernes intensitet og forholdet mellem de elskende, der udgjorde digtenes moral. Morris udlægning var, omend i større overensstemmelse med forlægget, imidlertid en for stor mundfuld for størstedelen af den læsende victorianske offentlighed. Det var derfor Tennysons udgave af »the chivalric revival«, der fik det blå stempel på »public schools« og i øvrigt blev vidt udbredte via hans genfortællinger af de gamle sagn i børneudgaver, ligesom senere Baden Powells spejderbevægelse bragte denne opfattelse af ridderligheden ud blandt folket (M. Girouard 1981, s. 178 ff.).

Ridderidealets formning af karakteren via dyder som troskab, renhed og loyalitet var kun den ene side af de kvaliteter, som den britiske gentleman burde være i besiddelse af. Den anden side udgjordes af den organi-

serede sportsudøvelses karakterdannende egenskaber. Fra 1850erne og frem blev det i stadig højere grad en ledetråd på »public schools«, at den britiske gentlemans karakterstyrke var et vigtigere dannelsesinstrument end intellektuel formåen og at fysiske prøvelser og afsavn var et middel til at opnå moralske mål. På cricket- og fodboldbanerne udvikledes egenskaber som individuelt mod og beslutsomhed, lederevner og »fellowship«. Det betød imidlertid også, at de ovennævnte sportsgrene måtte ommodelleres i de høje idealers tjeneste. Fodbold var i det 18. århundrede en rå og udisciplineret gang losseri, der så stort på de få regler, der eksisterede, mens cricket tidligt i det 19. århundrede var en korrupt affære, hvor det at vinde var altafgørende, ikke mindst fordi der var høje indsatser på spil om udfaldet af matcherne. Derfor var bestikkelse heller ikke ualmindeligt, ligesom det ikke var ukendt, at det tabende mandskab stod til tæv af opbragte supportere.

I takt med at »games« blev en integreret del af de britiske »public schools« formning af de kommende eliter foregik der en kodificering og civilisering af sporten, så den antog de karakteristika, vi idag forbinder med amatøridrættens idealer. Den berømte frase »playing the game« blev synonymt med fairplay, at spille efter reglerne, at ofre sig for gruppen, at spille »for the fun of it« og ikke udelukkende for at vinde, at vise storsind over for taberne – dyder, der ikke kun havde betydning for at blive en god cricket- eller fodboldspiller, men også var integrerede elementer i en gentlemans karakter. Blev en handling betegnet som »not cricket«, var det ikke udelukkende en fordømmelse af en ureglementeret spiller, men en dagligdags vending om en umoralsk handling, der ikke var en gentleman værdig (M. Girouard 1981, s. 232 ff.). Det mest bizarre eksempel på disse sportsmetaforers betydning fremgår slående af følgende mindevers over kaptajn W.P. Neville og hans kompagni fra East Surrey Regiment, som under slaget ved Somme i 1916 spillede fodbolden fra mand til mand, mens de stormede frem mod de tyske maskingeværer:

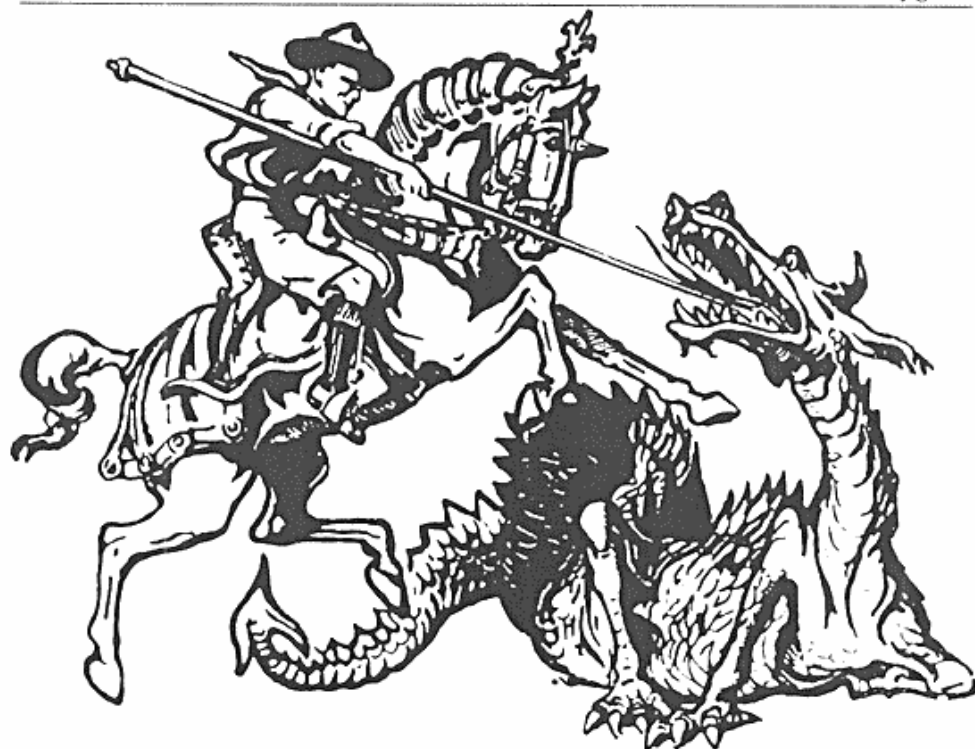
»On through the heat of slaughter
Where gallant comrades fall
Where blood is poured like water
They drive the trickling ball
The fear of death before them
Is but an empty name
True to the land that bore them
The Surreys play the game
(cit. fra M. Girouard 1981, s. 286)

Det var således på mange måder en ny karaktertype, der via skabelsen af en moderne riddertype og »organised games« blev resultatet af det britiske »public schools«-systems nye moralske socialiseringsmetoder fra ca. 1850 og frem til 1. verdenskrig. Det var et forsøg på at skabe en ny og homogen gruppe af herskere, der kunne tillade sig at herske i kraft af sine moralske kvaliteter.

Der er ingen tvivl om, at den britiske gentleman skulle imødekomme et stigende behov for ledere på poster som officerer, diplomater, dommere, parlamentsmedlemmer, ledende embedsmænd, ledere i de store City-firmaer og måske vigtigst som ledere i den hastigt voksende imperiale administration (P. Mason 1982, s. 162). Alle disse karrierer var stort set kun åbne for gentlemen med den rigtige skolebaggrund. Der er på den anden side heller ikke tvivl om, at disse gentlemen var dårligt egnede til at indgå som ledere på områder, hvor det britiske samfund trængte til gennemgribende moderniseringer, for eksempel som industrielle ledere og managers. Det var en gentlemans karakter, der var hans adelsmærke, ikke hans professionelle kunnen – en indstilling, der ofte ledte til direkte foragt for »the professionals«. Mange ridderlige gentlemen var ikke bare ikke særligt intelligente, de var også stolte af det (M. Girouard 1981, s. 269). Ydermere førte det stigende behov for ledere med sig, at en voksende del af industriborgerskabets sønner og arvtagere indrulleredes på »public schools« og blev uddannede til gentlemen. Denne udvikling afspejler den egentlige »gentrification of the industrialist«, hvor industriens sønner efter endt uddannelse primært søgte ind i »gentlemanlike« lederfunktioner og stræbte efter at imitere de agrare elites livsstil, til ubodelig skade for den industrielle modernisering i Storbritannien (M. Wiener 1987, s. 127).

Den britiske historiker Corelli Barnett har på glimrende vis prøvet at se på konsekvenserne af et samfundssystem, der satsede mere på gentlemen end på industriel udvikling. I følge Barnett kom disse »dekadente« træk ved det britiske samfund til fuld udfoldelse, da den britiske flåde skulle stå sin store prøve i 1916 under Jyllandsslaget i Nordsøen. Der var ikke tale om at den britiske flåde led et knusende nederlag i militær forstand, men om at tyskerne, trods stor numerisk underlegenhed, sankede langt flere skibe end briterne og dermed brød myten om den britiske flådes uovervindelighed. De britiske officerer var, med baggrund i de stive ritualer på »public schools« og universiteterne, blevet uddannede til ledere, der via en meningsløs stram disciplin krævede blind lydighed af de underordnede. Barnett karakteriserer den britiske søofficer som en automat, hvis liv kun fik mening gennem den foresattes ordrer, og som det mest grelle eksempel herpå anfører han, at en skibschef midt under 1. Verdenskrig telegrafere-

Baden-Powells »Boy Scouts« satsede i lige høj grad på fysisk udfoldelse og karaktermæssig dannelse, og i et vist omfang lykkedes det her igennem at bringe ridderligheden ud til folket. Her optræder spejderen som Englands traditionelle skytshelgen Skt. Georg, der dræber dragen, og dermed udtrykker spejder-ridder-gentleman idealet om den heroiske gerning samt beredvilligheden til at hjælpe de svage og nødstedte. (M. Girouard, s. 254).

de til admiralitetet om tilladelse til at uddele en ekstra ration citronsaft til mandskabet (C. Barnett 1968, s. 223).

Det er den snævre aristokratiserede overklasse, der får skylden for denne tilstand, en slags indavl, der forhindrede de britiske officerer i at foretage selvstændige taktiske manøvrer mens kampen stod på. I modsætning hertil var den tyske flådes officerer i langt højere grad rekrutteret fra middelstanden og kunne udnytte dennes reservoir af intelligens, der forblev uudnyttet i det elitære Storbritannien. Den bredere rekruttering og værdier, der var præget af industrisamfundet sikrede den tyske flåde et langt højere mål af taktisk fleksibilitet og selvstændig handlen fra de underordnede søofficerers side. Hertil kom, at den manglende forsknings- og udviklingsindsats i den traditionelt indstillede britiske stål- og rustningsindustri og i admiralitetet gjorde de britiske kanoners effektivitet og ydeevne ringere end de tyske, kort sagt – gentleman-officeren og den umoderniserede industri medvirkede i lige høj grad til at sikre den britiske fiasko i Jyllandsslaget – et sindbillede på den britiske udvikling overhovedet:

»Det almindelige britiske forfald havde de samme rødder som nederlaget ved Jylland – hævdelsen af sociale og emotionelle værdier ... Ved Oxford og Cambridge doceredes intet om magt, intet om teknik og forretning. Disse læreanstalter frembragte diplomater, soldater, politikere og sømænd, der intet vidste om disse ting, ja, som foragtede dem. Middelstandens børn, der i Tyskland fremstod som den nye industrielle ledertype, drog i Storbritannien ud for at herske over inderne ... Der var intet tilfældigt, intet »uheld«, intet, man kan give enkelte officerer skylden for, i det, der skete ved Jylland. Det var et led i en vældig opløsningsproces, der begyndte omkring 1870, da briterne glemte, at livet er en vedvarende dynamisk reaktion på krav og situationer, hvor man hver dag må begynde på noget nyt – at det eneste, der er konstant er det, som er dødt. Det britiske forfald begyndte, da briterne glemte kilderne til deres magt og endog talte ondt om dem (cit. fra C. Barnett 1968, s. 233-35).

Billedet af britisk forfald forårsaget af de herskende elites kulturelle, mentale og karakterbetingede habitus står således klart i det foregående. Det er dog ikke et billede, der har mødt universel accept blandt historikere, der har beskæftiget sig med den britiske »Decline«. Navnlig er der blevet sat spørgsmålstegn ved den direkte kobling mellem en generel kulturel afstandtagen fra industrisamfundets konsekvenser og den manglende modernisering af den britiske industri (Daunton 1989, s. 133 & N. Annan 1988, s. 63 ff.).

Indvendingen er især ført frem af historikere, der tillægger de indledningsvis nævnte økonomiske og klassestrukturelle forklaringer større vægt end eliternes mentalitet, og er relevant for så vidt de direkte årsagssammenhænge mellem mentalitet og økonomisk-teknologisk fornyelse kan være svære at trække. At frakende den via det sekundære uddannelsessystem bevidst fremelskede elitementalitet en forklarende kraft i bedømmelsen af den økonomiske »Decline« ville imidlertid indebære en uholdbar afgrænsning af dominerende mentalitet og kultur fra økonomisk handling, og dermed implicit en antagelse af at økonomisk udvikling kun kan forklares økonomisk.

En mere seriøs indvending over for tesen om den altdominerende før- og anti-industrielle prægning af de britiske eliter har behandlet forholdet mellem mentalitet og politik. Samtidig med »gentrification of the industrialist« kan man i de sidste årtier før den 1. verdenskrig iagttage klare modtendenser hertil i de liberales parlamentarisk-politiske angreb på aristokratiske økonomiske og politiske bastioner (Daunton 1989, s. 127). Især den store konstitutionelle konflikt i årene 1909-11, hvor det liberale

kabinet under Asquith og Lloyd George begrænsede det aristokratisk dominerede overhus (»House of Lords«) muligheder for at bremse og ændre love, der allerede var vedtaget i underhuset (»House of Commons«), men også den samme regerings forsøg på at øge jordbeskatningen markerede en politisk beredvillighed til at bryde med aristokratisk magt og indflydelse.

Det er et klart problem for meget af den litteratur, der finder forfaldets rødder i den aristokratisk prægede mentalitet, at den i for ringe grad stiller sig spørgsmålet, hvad det skyldes, at dele af gentleman-eliten, samtidig med, at den dyrkede rurale og ridderlige idealer, deltog i den politiske nedbrydning af aristokratiske magtcentre, og også deltog i den politiske og sociale modernisering af det britiske samfund, der, trods alle forfaldsteorier, også fandt sted i årtierne op mod den 1. verdenskrig.

Årsagen til dette tilsyneladende paradoks skal nok søges i, at den proces, der til tider beskrives som »gentrification of the middle-classes«, til andre tider som »feudalisering af borgerskabet«, for ofte er blevet bedømt som et forfaldsfænomen, og i for ringe grad som en moderniseringsproces. Problemet har derfor sin rod i den bastante modsætning, historikere ofte har bygget op mellem »aristokratisk magt og indflydelse« og »borgerskabets tidsalder«, når udviklingen mellem 1850 og 1914 skal behandles. I en periode hvor industrialisering, urbanisering og massedemokrati var sat på dagsordenen, er »aristokrati« blevet opfattet som et relikvium eller en anakronistisk modsætning, hvad enten det drejede sig om mentalitet eller reel politisk magt – naturligvis ud fra den forudsætning, at der i den borgerlig-industrielle epoke også bør sidde borgerlige eliter på den politiske magt (jvf. Wiener 1987, s. 8). Set ud fra denne tese om et historisk »bør«, hvor fortsat aristokratisk dominans og tilstedeværelse blot er et udtryk for et brud på en historisk »normalvej« og udeblevne borgerlige revolutioner, er det selvfølgelig forfriskende, at historikere lader førmoderne og aristokratiske træk være afgørende for udviklingen før den 1. verdenskrig¹.

Det underbetones imidlertid ofte, at aristokratiske værdier og liberal politik også kan anskues som komplementære størrelser. Gentleman-idealene var ikke kun et udtryk for en antiindustriell kulturprægning, men i

1. Således den amerikanske historiker Arno Mayer, der i »The Persistence of the Old Regime« mener, at historikerne for længe »have focussed excessively on the advance of science and technology, of industrial and world capitalism, of the bourgeoisie and professional middle classes, of liberal civil society, of democratic political society, and of cultural modernism« (s. 4) Herover for hævder han, at de europæiske regimer før 1914 i bund og grund var »Ancien Régimes«, baseret på agrarøkonomi og forbrugervareindustri, adelige og adlede grupper i samfund og stat, som havde et fast greb om de konstitutionelle organer, hær, kirke og det sekundære skolesystem.

lige så høj grad et spørgsmål om at skabe ny sammenhængskraft og homogenitet blandt de herskende eliter, der i stigende omfang måtte rekrutteres nede fra. Som sådan var omfunktioneringen af de gamle ridder-idealer og »playing the game« et tidstypisk træk, hvor gamle symboler måtte tilpasses ændrede betingelser og nye »traditioner« skabes – den proces, den britiske historiker Eric Hobsbawm har døbt »The Invention of Tradition«.

Det voksende behov for herskende eliter i imperiet, hæren, statsadministrationen o.s.v. nødvendiggjorde, at en stadig større del af disse eliter måtte rekrutteres fra de øvre lag af »the middle classes«, grupper, som ikke kunne markere deres elitestatus på traditionel aristokratisk vis. Samtidig var denne elite under pres nedefra, såvel fra massedemokratiet som fra den voksende og uhomogene »middle class«-gruppe.

I denne situation, med en principiel åben rekruttering af eliterne nedefra, var det tvingende nødvendigt at skabe anderledes sociale markører for elitestatus via nye symboler og ad andre kanaler. De formaliserede uddannelser på de britiske »public schools« og eliteuniversiteterne var velegnede hertil, ikke kun fordi de kunne tilføre de kommende herskere en homogen moralkodex som gentleman, men også fordi de gennem de informelle »Old Boys«-netværk kunne skabe kontinuitet mellem forskellige generationer af »fellows«, der besatte elitepositionerne. Disse informelle skolenetværk var ofte vigtigere som rekrutteringskanaler for nye medlemmer af eliterne end de mere formelle, baseret på uddannelsesmæssig kompetence (E. Hobsbawm 1988, s. 293 ff.).

Det forekommer på baggrund heraf rimeligt at konkludere, at forfaldsteoriene, med den emphatiske understregning af de aristokratiserede britiske eliter, skyder delvis over målet. Ganske vist hentede den britiske gentleman sine karakterdannende egenskaber i aristokratiske symboler, men symbolerne omfunktioneredes og tilpassedes en ny tidsalder og formaliseredes gennem et uddannelsessystem, der var udset til at skabe en ny elite af både aristokrater og borgerlige – akkurat som de moderne nationalstater i samme periode skabte nye symboler af gamle myter med det formål at integrere masserne i nationalstaten.

Den britiske gentleman var således på mange måder en moderne elite-type, der både modsvarede et stigende behov for »rulers« i det britiske samfund og imperium og skabte en homogen elite, der via nye kriterier kunne markere sig på toppen af det sociale hierarki. At denne elite var mindre egnet til at indgå i en modernisering af den britiske industri gør den ikke apriori til en usamtidig eller førmoderne størrelse. Denne konstatering kan derimod tjene til at understrege, at moderniseringsprocesser på et område ikke nødvendigvis medfører en total samfundsmæssig mo-

dernisering, men i visse tilfælde også kan have moderniseringshæmmende effekter – og at modernisering er en symbiose af gammelt og nyt.

Som indledningsvist nævnt er der mange lighedspunkter i teserne om henholdsvis den tyske autoritære »Sonderweg« og den britiske industrielle »Decline«. Når nationalt forfald og nationale fejludviklinger skal bedømmes, er det de anti- og præmoderne elementers moderniseringshæmmende effekter, der bliver bærende i forklaringerne – i Tyskland en præmoderne politisk kultur i Storbritannien elitens præmoderne værdier. Meget taler for, at det præmoderne er en del af det moderne.

Litteratur

Anderson, Perry: The Figures of Descent, i *New Left Review*, 161, January 1987.

Annan, Noel: Gentlemen vs. Players, i *The New York Review of Books*, Vol. XXXV, no. 14, 29. Sept. 1988.

Barnett, Corelli: *Answarets byrde*, København 1968, (Eng. originaltitel: *The Swordbearers*, London 1963).

Daunton, M.J.: »Gentlemanly Capitalism« and British Industry 1820-1914, i *Past & Present*, 122, 1989.

Girouard, Mark: *The Return to Camelot*. Chivalry and the English Gentleman, New Haven/London 1981.

Hobsbawm, Eric: Mass-Producing Traditions, Europe 1870-1914, i Hobsbawm, Eric & Terence Ranger (Ed.): *The Invention of Tradition*, Cambridge UP 1988 (1983).

Hobsbawm, Eric: *The Age of Empire, 1875-1914*, London 1987.

Landes, D.S.: *The Unbound Prometheus*. Technological Change and Industrial Development in Western Europe from 1750 to the Present, Cambridge UP 1972.

Mason, Philip: *The English Gentleman*. The Rise and Fall of an Ideal, London 1982.

Read, Donald: *England 1868-1914*. The Age of Urban Democracy, London & New York 1979.

Sevaldsen, Jørgen: Forfaldets fascination. »The Decline of Britain«-debatten, i *Historisk Tidsskrift*, Bd. 88, hæfte 2, 1988.

Thompson, E.P.: The Peculiarities of the English, i Thompson, E.P.: *The Poverty of Theory and other Essays*, London 1980 (1965).

Wiener, Martin J.: *English Culture and the Decline of the Industrial Spirit 1850-1980*, Penguin 1987 (1981).

dernisering, men i visse tilfælde også kan have moderniseringshæmmende effekter – og at modernisering er en symbiose af gammelt og nyt.

Som indledningsvist nævnt er der mange lighedspunkter i teserne om henholdsvis den tyske autoritære »Sonderweg« og den britiske industrielle »Decline«. Når nationalt forfald og nationale fejludviklinger skal bedømmes, er det de anti- og præmoderne elementers moderniseringshæmmende effekter, der bliver bærende i forklaringerne – i Tyskland en præmoderne politisk kultur i Storbritannien elitens præmoderne værdier. Meget taler for, at det præmoderne er en del af det moderne.

Litteratur

Anderson, Perry: The Figures of Descent, i *New Left Review*, 161, January 1987.

Annan, Noel: Gentlemen vs. Players, i *The New York Review of Books*, Vol. XXXV, no. 14, 29. Sept. 1988.

Barnett, Corelli: *Answarets byrde*, København 1968, (Eng. originaltitel: *The Swordbearers*, London 1963).

Daunton, M.J.: »Gentlemanly Capitalism« and British Industry 1820-1914, i *Past & Present*, 122, 1989.

Girouard, Mark: *The Return to Camelot. Chivalry and the English Gentleman*, New Haven/London 1981.

Hobsbawm, Eric: Mass-Producing Traditions, Europe 1870-1914, i Hobsbawm, Eric & Terence Ranger (Ed.): *The Invention of Tradition*, Cambridge UP 1988 (1983).

Hobsbawm, Eric: *The Age of Empire, 1875-1914*, London 1987.

Landes, D.S.: *The Unbound Prometheus. Technological Change and Industrial Development in Western Europe from 1750 to the Present*, Cambridge UP 1972.

Mason, Philip: *The English Gentleman. The Rise and Fall of an Ideal*, London 1982.

Read, Donald: *England 1868-1914. The Age of Urban Democracy*, London & New York 1979.

Sevaldsen, Jørgen: Forfaldets fascination. »The Decline of Britain«-debatten, i *Historisk Tidsskrift*, Bd. 88, hæfte 2, 1988.

Thompson, E.P.: The Peculiarities of the English, i Thompson, E.P.: *The Poverty of Theory and other Essays*, London 1980 (1965).

Wiener, Martin J.: *English Culture and the Decline of the Industrial Spirit 1850-1980*, Penguin 1987 (1981).